

गोतमो राहूगणः। इन्द्रः। जगती।

अश्वावति प्रथमो गोषु गच्छति सुप्रावीरिन्द्र मर्त्यस्तवोतिभिः।

तमितृणक्षि वसुना भवीयसा सिन्धुमापो यथाभितो विचेतसः ॥ १.०८३.०१

इन्द्र- इन्द्रियेशनशील । तव- भवतः । ऊतिभिः- पालनशक्तिभिः । सुप्रावीः- पालितः । मर्त्यः- मनुष्यः । अश्वावति- स्वहृदये प्राणसंपन्ने सति । प्रथमः- मुख्यः सन् । गोषु- ज्ञानरश्मिषु । गच्छति । विचेतसः- विज्ञानवत्यः । आपः- चित्ताधारशक्तिप्रवाहभूताः । यथा । अभितः । सिन्धुम्- हृदयसमुद्रम् । तथा । भवीयसा वसुना- प्रभूतभूमिकया । वस निवासे । तम्- उपासकम् । पृणक्षि- पूरयसि ॥१॥

आपो न देवीरुपं यन्ति होत्रियमवः पश्यन्ति विततं यथा रजः।

प्राचैर्देवासः प्र णयन्ति देवयुं ब्रह्मप्रियं जोषयन्ते वरा इव ॥ १.०८३.०२

होत्रियम्- होतुरुपासकस्य पात्रम् । अपामुपलब्धिस्थानमित्याध्यात्मिके । देवीः आपः- आधारशक्तिप्रवाहाः । न उप यन्ति- उपगच्छन्तीव । यथा । विततं रजः - विस्तृतचिद्रश्मयः । अवः पश्यन्ति- उपासकं प्रति अधः पश्यन्ति अवतरन्ति । तथा । वरा इव जोषयन्ते- वृता रसं सेवन्ते इव । प्राचैः- प्रगमनैः । देवासः- देवाः । ब्रह्मप्रियम्- मन्त्रप्रियम् । देवयुम्- देवकाममुपासकम् । प्र- प्रकर्षेण । नयन्ति- आगच्छन्ति नयन्ति च ॥२॥

अधि द्वयोरदधा उक्थ्यं वचो यतस्तुचा मिथुना या संपर्यतः।

असंयत्तो व्रते ते क्षेति पुष्यति भद्रा शक्तिर्यजमानाय सुन्वते ॥ १.०८३.०३

यतस्तुचा- उद्यतस्तुक्पात्रसंपन्ने । यम उपरमे । सम्पादितरसोपलब्धिकोशभूते । स्तुक्
रसोपलब्धिस्थानप्रतीकभूता । मिथुना- युगलरूपेण स्थिते । या- ये । सपर्यतः- परिचरतः । सपर
पूजायाम् । द्वयोः- तयोर्द्वयोर्द्यावापृथिव्योः । अधि । उक्थ्यं वचः- मन्त्रमयीं वाचम् । अदधाः-
स्थापितवान् । असंयत्तः- दैवेतराहङ्कारजनितसाधनविहीनः । ते- तव । व्रते- नियत्याम् । क्षेति-
निवसति । पुष्यति । सुन्वते- रसनिष्पादकाय । यजमानाय- उपासकायेन्द्रेतरसाधनविहीनाय ।
शक्तिः- इन्द्रस्य रक्षाशक्तिः । भद्रा- मङ्गला ॥३॥

आदङ्गिराः प्रथमं दधिरे वय इद्धाग्रयः शम्या ये सुकृत्यया ।

सर्वं पणेः समविन्दन्त भोजनमश्वावन्तं गोमन्तमा पशुं नरः ॥ १.०८३.०४

आत्- अनन्तरम् । शम्या- शान्तिमयेन । सुकृत्यया- शुभकर्मणा । ये । इद्धाग्रयः-
दीपितसर्वभूतहितक्रतवः । अङ्गिराः- ते अङ्गानशीला उपासकाः । वयः- हव्यं ध्यानभावनामयं
पुरोडाशमयं वा । प्रथमम्- मुख्यतया । दधिरे- दधुः । नरः- मनुष्याः । अश्वावन्तम्- प्राणवन्तम् ।
गोमन्तम्- ज्ञानरश्मिमन्तम् । सर्वम् । पशुम्- चिद्रश्मिम् । पणेः- लोभाख्यसंस्कारेण
केवलवाणिज्यबुद्ध्या वा पिहितम् । समविन्दन्त- इन्द्रानुग्रहेण अजानन् ॥४॥

यज्ञैरथर्वा प्रथमः पथस्तते ततः सूर्यो व्रतपा वेन आजनि ।

आ गा आजदुशना काव्यः सचा यमस्य जातममृतं यजामहे ॥ १.०८३.०५

प्रथमः- मुख्यः । अथर्वा- चित्तवृत्तिनिरोधकः । थर्वतिश्चरतिकर्मा तत्प्रतिषेध इति यास्कः । यज्ञैः-
उपासनैः । पथः- देवयानम् । तते- तनुते । ततः- तदनन्तरम् । व्रतपाः-
प्रकृतिनियत्यनुस्यूतधर्मपालकः । वेनः- कान्तः । सूर्यः- आत्मा । आजनि- प्रादुर्बभूव । उशनाः-
कान्तिमान् । काव्यः- सूक्ष्मदर्शी उपासकः । सचा- स्वोपासनशक्तिभिः सह । गाः- चिद्रश्मीन् ।

आ- आभिमुख्येन । आजत्- प्राप्नोत् । यमस्य- चित्तोपशमनात् । जातम्- प्रादुर्भूतम् । अमृतम्-
आत्मस्वरूपम् । यजामहे- पूजयामः ॥५॥

बर्हिर्वा यत्स्वपत्याय वृज्यतेऽर्को वा श्लोकमाघोषते दिवि ।

ग्रावा यत्र वदति कारुरुक्थ्यस्तस्येदिन्द्रो अभिपित्वेषु रण्यति ॥ १.०८३.०६

स्वपत्याय- शोभनमतिसन्तत्यै । यत्- यदा । बर्हिः- हिंसा । बर्ह हिंसायाम् । वृज्यते- वर्जिता ।
अथवा । बर्हिः- दर्भासनं चित्ताकाशं वा । वृज्यते- समप्यते । ध्वररहितं भूतहितं कर्म कृतमिति
भावः । अर्कः- पूजक उपासकः । दिवि- चित्ताकाशे । श्लोकम्- मन्त्रम् । आघोषते- यदा उच्चारयति ।
उक्थ्यः- मन्त्रसंपन्नः । कारुः- कर्मकर्ता । ग्रावा- ग्रावाणः सोमाभिषवसाधनपाषाणाः
स्थैर्यप्रतीकास्ते । यत्र सन्ति तत्र । वदति- मन्त्रं ब्रवीति । तस्य इत्- पूर्वोक्तस्य सर्वस्य ।
अभिपित्वेषु- अभिप्राप्तिषु । इन्द्रः- परमेश्वरः । रण्यति- रमते ॥६॥